

Niels Offenberger

O konieczności trychotomizacji fałszu

Studia Philosophiae Christianae 37/1, 109-116

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

soboru powszechnego. Kończąc, należy wyprowadzić kilka szczegółowych wniosków.

W trakcie globalizowanego „usieciowienia” wiedzy i sposobów jej przekazywania (hasło: cybernetyka, internet) poruszamy się w obrębie działania nowego instrumentu, który pozostawił już daleko poza sobą tradycyjny rękopis średniowieczny i drukowaną książkę z czasów nowożytnych. Temu nowemu medium nie odpowiada już żadna instytucja, żadna wymiana „twarzą w twarz”, ani żadne miejsce w społeczeństwie. Prawdopodobnie symbolika, powszechność soboru, powtórzy się na płaszczyźnie cybernetyki. Nadal jednak pozostaje sprawą otwartą przekazywanie myśli przy pomocy instytucji, w których i dzięki którym ludzie żyją.

tłum. Stanisław Bafia

NIELS ÖFFENBERGER¹

Uniwersytet Münster

O KONIECZNOŚCI TRYCHOTOMIZACJI FAŁSZU ²

Prosty fałsz – *APLOS PSEUDES*³ – został przez Arystotelesa – wprowadzając nie *expressis verbis* – poddany, że się tak wyrażę, podziałowi dychotomicznemu. Mianowicie, w rozdziałach 2–4, *księgi II Analitik pierwszych*, gdzie zajmuje się on badaniem wynikania prawdziwych wniosków z koniunkcji fałszywych przesłanek, zauważa, iż zdanie ogólne może być na różne sposoby fałszywe: a) w ten sposób,

¹ Dr Niels Offenberger docent Uniwersytetu w Münster i w Gustav-Siewerth-Akademie w Weilheim RFN wygłosił dnia 27.10. 2000 r. w Katedrze Logiki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie referat na temat *Über die Notwendigkeit der Trichotomisierung der Falschheit*. Tłumaczenia tego wykładu i jego interpretacji dokonał prof. Edward Nieznański.

² Podczas moich gościnnych wykładów w Debreczynie w 1998 roku zostałem zapytany przez uczestników seminarium, czy nie powinno się prostego fałszu poddać trychotomizacji. Moje rozważania doprowadziły mnie w końcu do przekonania, że trzeba uwzględniać różnicę między *fallacia pars pro toto* a *totum pro parte*. Idąc tym szlakiem, za co w szczególności dziękuję uczestnikom seminarium Kovacs Janos i Metós Peter, doszedłem do wyników, które przedstawiam w niniejszej pracy.

³ W oryginalne wszystkie wyrażenia greckie są zapisane w alfabecie greckim (przyp. tłum.).

iż zdanie w stosunku do niego przeciwne jest prawdziwe i wtedy jest nośnikiem wartości logicznej *HOLE PSEUDES*, ale również w ten sposób, że b) zdanie, które pozostaje do niego w stosunku kontradiktorycznym, jest prawdziwe, a zdanie przeciwne – fałszywe. Ten rodzaj fałszu określa Arystoteles jako *EPI TI PSEUDES*.

Pojęcie wartości logicznej *HOLE PSEUDES* wprowadza Arystoteles w *Analitykach pierwszych, księga II*, rozdział 2, 54 a 4–6 z pomocą definicji nominalnej: *LEGO D' HOLEN PSEUDE TEN ENANTIAN, OION EI MEDENI CHIPARKSON PANTI EILEPTAI CHE EI PANTI MEDENI CHIPARKSEIN*. [„Przez «w całości fałszywe» rozumiem twierdzenie przeciwne, gdy np. to, co nie przysługuje żadnemu, uzna się, że przysługuje każdemu, albo to, co przysługuje każdemu, uzna się, że nie przysługuje żadnemu”].

Jeżeli więc zdanie ogólne jest fałszywe i determinuje prawdziwość zdania przeciwnego – zgodnie z definicją wartości logicznej *HOLE PSEUDES* – to jest wykluczone prawdziwe orzekanie, z zachowaniem jakości zdania *HOLE PSEUDES*, także wypowiedzi w postaci zdania szczegółowego albo ściśle szczegółowego. Ponieważ: jeżeli zdanie ogólne jest prawdziwe, to orzekanie, co do danej jakości sądu jest *universaliter*, „maksymalnie” zrealizowane i stąd też nie jest możliwe prawdziwe orzekanie w przeciwstawnej jakości sądu. Np.: kategoriale terminy „człowiek” i „istota żyjąca” weryfikują ogólno–twierdzący rodzaj sądu: „wszyscy ludzie są istotami żyjącymi”, ale z pomocą tych kategoriale terminów nie można utworzyć prawdziwej wypowiedzi przeczącej: „żaden człowiek nie jest istotą żyjącą” = fałsz, „niektórzy ludzie nie są istotami żyjącymi” = fałsz, „tylko niektórzy ludzie są istotami żyjącymi” = fałsz. Z pomocą terminów kategoriale terminów „lew” i „tygrys” (dwie równorzędne populacje tego samego gatunku) nie można utworzyć prawdziwej wypowiedzi twierdzącej, ponieważ ogólno–przecząca wypowiedź „żaden lew nie jest tygrysem”, jest prawdziwa („wszystkie lwy są tygrysami”, „niektóre lwy są tygrysami” i „tylko niektóre lwy są tygrysami” to zdania fałszywe).

Powyższe rozważania wprowadziliśmy z tej racji, żeby skierować uwagę na pewien wniosek z arystotelesowskiej definicji wartości logicznej *HOLE PSEUDES*, a mianowicie, że owa wartość *HOLE PSEUDES* z jednej strony warunkuje prawdę ogólną przeciwnego zdania, z drugiej zaś – implikuje fałsz wszystkich zdań jednakowej z nią jakości sądu.

U Arystotelesa nie znajdziemy wprawdzie żadnej definicji, lecz pewną charakterystykę wartości logicznej *EPI TI PSEUDES*: *TINI*

HIPARKSONTOS KATHOLON LABEIN HIPARKSEIN (księga II, rozdz. 4, 57a 34: „to, co przysługuje niektórym, przypisywać wszystkim”). Istota tej wartości logicznej polega więc na pewnym niedozwolonym uogólnianiu i w odróżnieniu od *HOLE PSEUDES* wyklucza wprowadzenie w danej jakości sądu odpowiadające prawdzie orzekanie ogólne, zakłada jednak rodzaj zgodnej z prawdą wypowiedzi szczegółowej.

Na podstawie różnych miejsc tekstu Arystotelesa możemy więc rozróżnić dwie pochodne wartości logiczne fałszu, lecz jeżeli uwzględnimy różnicę pomiędzy szczegółowymi i ściśle–szczegółowymi rodzajami sądów, to musimy zauważyć, że ściśle–szczegółowe rodzaje sądów mogą być w szczególny sposób nośnikami wartości logicznej fałszu. Mogą one mianowicie w danej jakości sądu – fałszywie – ograniczyć prawdę zdania ogólnego. Podczas gdy do skutku dochodzi niedozwolone uogólnienie prawdy jakiegoś zdania szczegółowego przez *fallacia pars pro toto*, przyczynę niedozwolonego w danej jakości sądu ograniczenia prawdy zdania ogólnego stanowi *fallacia*, którą możemy określić jako *totum pro parte*. Np. „tylko niektórzy ludzie są istotami żyjącymi” to zdanie ściśle–szczegółowe, którego fałsz powstał na drodze *fallacia totum pro parte*. Stąd też narzuca się pytanie: czy fałsz, który powstał przez niedozwolone uogólnienie jest równoważny z fałszem, który – fałszywie – ogranicza prawdę jakiegoś zdania ogólnego? Czy równoważność między *fallacia pars pro toto* i *totum pro parte* ze względu na rozróżnienie, leżącej u podstaw wartości logicznej fałszu, jest trafna, czy też musimy *fallaciae pars pro toto* i *totum pro parte* przez to rozróżnić, że określimy różne wartości logiczne fałszu, który powstaje przez te obydwie *fallaciae*?

Jeżeli byśmy wartość logiczną *EPI TI PSEUDES* zdefiniowali w ten sposób, iż zdanie, które jest nośnikiem tejże wartości, nie wyklucza – w odróżnieniu od wartości logicznej *HOLE PSEUDES* – odpowiadającego prawdzie orzekania w danej jakości sądu, to nie mielibyśmy powodu do rozróżniania fałszu, który powstaje przez *fallacia pars pro toto* albo *totum pro parte*. Zdania „wszyscy ludzie są uczciwi” i „tylko niektórzy ludzie są istotami żyjącymi” można by rozważyć jako nośniki wartości logicznej *EPI TI PSEUDES*, ponieważ terminy kategoriałmatyczne „człowiek”, „uczciwy” i „istota żyjąca” nie wykluczają możliwości tworzenia prawdziwego zdania twierdzącego. Sądzę jednak, że są racje zarówno epistemo-logiczne jak i epistemiczne, by odróżniać fałsz, który powstaje

przez *fallacia pars pro toto* i *via totum pro parte*. Fakt, iż z punktu widzenia naukowo-teoretycznego zdania, których fałsz powstał przez niedozwolone uogólnienie – *pars pro toto* – nie są równoważne ze zdaniem, których fałsz powstał przez niedozwolone ograniczenie powszechnej ważności – *fallacia totum pro parte* – jest oczywisty: nie jest tym samym, to, co tylko niektórym przysługuje, przypisywać wszystkim; oraz to, by, co *universaliter* jest prawdziwe zredukować do szczegółowego orzekania. W przypadku niedozwolonego uogólnienia otrzymujemy mianowicie zdanie, które na miejscu orzecznika posiada pojęcie *accidensu* albo *proprium* (*solu, non omni, non semper*, np. uprawiać geometrię, „wszyscy ludzie uprawiają geometrię”). W przypadku zdania, które dlatego jest fałszywe, ponieważ wyraża *fallacia totum pro parte*, mamy na miejscu orzecznika, w przypadku zdań twierdzących, pojęcie gatunku (np. „tylko niektóre ssaki są kręgowcami”) albo w przypadku zdań przeczących na miejscu podmiotu i orzecznika znajdują się dwa równorzędne pojęcia rodzaju (np. „tylko niektóre tygrysy są lwami”), albo też dwa rodzajowe pojęcia różnych gatunków (np. „tylko niektóre węże nie są lampartami”), albo dwa różne pojęcia gatunków (np. „tylko niektóre gady nie są ssakami”).

Czy w przypadku *fallacia totum pro parte* powstaje większy fałsz niż przy *fallacia pars pro toto*, czy też nie, pozostaje kwestią otwartą. Moim zdaniem *fallacia totum pro parte* realizuje fałsz w większym stopniu niż *fallacia pars pro toto*, ponieważ nie poszerza ona w niedozwolony sposób tego, co szczegółowe, lecz fałszywie redukuje do wyjątków to, co ogólnie ważne.

Istotna różnica pomiędzy *fallacia pars pro toto* i *totum pro parte*, która sprawia uprawomocnienie zróżnicowania wartości logicznej *EPI TI PSEUDES*, polega na fakcie, iż sądy, które znajdują wyraz w *fallacia pars pro toto* i *totum pro parte*, muszą być zaprzeczone przez różne rodzaje sądów z różnymi wartościami logicznymi.

Zaprzeczenie zdania ogólnego, które jest nośnikiem wartości logicznej *EPI TI PSEUDES*, zachodzi przez zdanie szczegółowe przeciwstawnej jakości sądu, tzn. przez *via contradictionis*. Np. zdanie „wszyscy ludzie są uczciwi” neguje zdanie „niektórzy ludzie nie są uczciwi”. Zdanie przeczące jest nośnikiem wartości logicznej *EPI TI ALETHES* (=Wp), ponieważ jego kategoriale terminy „człowiek” i „uczciwy” w naszym przypadku dopuszczają tylko szczegółowe orzekanie odpowiadające prawdzie.

Nie jest tak z kolei w przypadku zdania ściśle-szczegółowego *EPI TI PSEUDES*. Jeśli zdanie ściśle szczegółowe jest nośnikiem wartości logicznej *EPI TI PSEUDES*, tzn. jego terminy kategoriałowe nie wykluczają zgodnego z prawdą orzekania w danej jakości sądu (gdyż powstała ona w wyniku *fallacia totum pro parte*), to zdanie, które urzeczywistnia jej zaprzeczenie jest zdaniem ogólnym w tej samej jakości sądu z wartością logiczną *HOLE ALETHES*. Np. zdanie „tylko niektórzy ludzie są istotami żyjącymi” (= *EPI TI PSEUDES via totum pro parte*) zaprzecza zdanie „wszyscy ludzie są istotami żywymi” (*HOLE ALETHES*); zdanie „tylko niektóre tygrysy nie są żmijami” (= *EPI TI PSEUDES via totum pro parte*) zaprzecza zdanie „żaden tygrys nie jest żmiją” (*HOLE ALETHES*).

Możemy więc stwierdzić, że zdania ogólne i ściśle szczegółowe, gdy są nośnikami wartości logicznej *EPI TI PSEUDES*, muszą być zaprzeczone przez różne wartości logiczne i stąd też sądzimy, iż mogliśmy wartość logiczną *EPI TI PSEUDES* poddać zróżnicowaniu.

Tablica wartości logicznej przeczenia, która powstaje przy uwzględnieniu zróżnicowania wartości logicznej *EPI TI PSEUDES*, wyglądałaby w ten oto sposób:

P	-P
<i>HOLE ALETHES₁ (Wu)₁</i>	<i>HOLE PSEUDES (Fu)</i>
<i>HOLE ALETHES₂ (Wu)₂</i>	<i>EPI TI PSEUDES₁ (Fp)₁</i>
<i>EPI TI ALETHES (Wp)</i>	<i>EPI TI PSEUDES₂ (Fp)₂</i>
<i>EPI TI PSEUDES₁ (Fp)₁</i>	<i>HOLE ALETHES₂ (Wu)₂</i>
<i>EPI TI PSEUDES₂ (Fp)₂</i>	<i>EPI TI ALETHES (Wp)</i>
<i>HOLE PSEUDES (Fu)</i>	<i>HOLE ALETHES₁ (Wu)₁</i>

Rozróżniliśmy *HOLE ALETHES₁* i *HOLE ALETHES₂*, biorąc to pod uwagę, czy zdanie ogólne zostało zaprzeczone przeciwieństwem (w przypadku *HOLE ALETHES₁*) czy subalternacją przez ściśle-szczegółowy rodzaj sądu tej samej jakości (w przypadku *HOLE ALETHES₂*). Zdaniu *EPI TI PSEUDES₁* odpowiada fałsz, który powstał na drodze *fallacia totum pro parte*, a *EPI TI PSEUDES₂* – *via fallacia pars pro toto*.

Ad. linia 1:

Zaprzeczenie zdania ogólnego prawdziwego daje w konsekwencji zdanie ogólno-przeczące o przeciwstawnej jakości sądu

(np. „wszyscy ludzie są istotami żywymi” = Wu) jest zaprzeczone przez zdanie ogólne fałszywe, ponieważ wtedy są fałszywe wszystkie trzy rodzaje zdań o przeciwstawnej jakości sądu i stąd zgodnie z definicją wartości logicznej *HOLE PSEUDES* można przez ogólny fałsz dojść do ogólnej prawdy („żaden człowiek nie jest istotą żyjącą”, SeP = Fu; „niektórzy ludzie nie są istotami żyjącymi”, SoP = Fu; „tylko niektórzy ludzie nie są istotami żyjącymi”, Su’P = Fu).

Ad wiersz 2:

Jeżeli zdanie ogólne, które jest *HOLE ALETHES*, zaprzeczymy przez *fallacia totum pro parte*, otrzymamy zdanie ściśle-szczegółowe tej samej jakości sądu co zaprzeczone zdanie ogólne, które stąd jest nośnikiem tej wartości logicznej, która odróżnia się z jednej strony od wartości logicznej *HOLE PSEUDES*, ale z drugiej strony też od wartości logicznej, która powstaje na drodze *fallacia pars pro toto*: np. ze zdania „wszyscy ludzie są istotami żywymi” = Wu przez *fallacia totum pro parte* uzyskuje się zdanie „tylko niektórzy ludzie są istotami żywymi”, które – *sui generis* – jest nośnikiem wartości logicznej *EPI TI PSEUDES*.

Ad wiersz 3: tu mamy zwykłe zaprzeczenie *via contradictionis*.

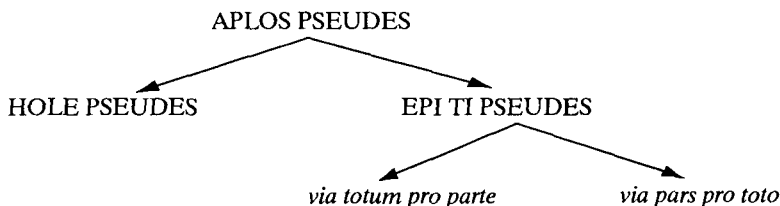
Ad wiersz 4: odwrotność wiersza 2.

Ad wiersz 5: odwrotność wiersza 3.

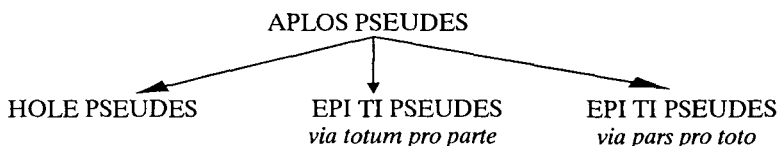
Wyżej przedstawiona tablica wartości logicznych jest tablicą wartości zaprzeczania *sui generis*. Zdumiewający jest przy tym fakt, iż ta sama wartość logiczna Wu, może być zaprzeczona, a dokładniej poddana falsyfikacji przez różne wartości logiczne – Fu i Fp1, wiersze 1 i 2. Stąd można by było powyższą tablicę wartości potraktować nie jako tablicę wartości przeczenia, lecz summaryczny zestaw możliwości falsyfikacji form zdaniowych wraz z dającymi się z nich wyprowadzić wartościami logicznymi. Musimy też stwierdzić, że *fallacia totum pro parte*, która została wymieniona w związku ze ściśle szczegółowymi rodzajami sądów, implikuje przeciwny intuicji tok myślenia. Pewne jednak jest – naszym zdaniem – iż „podstawowa”, niezróżnicowana wartość logiczna – *APLOS PSEUDES* – powinna zostać poddana nie dychotomizacji, lecz trychotomizacji, w szczególności dlatego, że zdania, które są nośnikami wartości logicznych *HOLE*, *EPI TI PSEUDES*, *via totum pro parte*, *EPI TI PSEUDES*, *via pars pro toto*, muszą być w różnoraki sposób negowane lub falsyfikowane. Otrzymalibyśmy więc albo dychotomizację

prostego fałszu na *HOLE* i *EPI TI PSEUDES*, a następnie dalszą dychotomizację wartości logicznej *EPI TI PSEUDES* *via totum pro parte* i *via pars pro toto*; albo trychotomizację prostego fałszu na *HOLE PSEUDES*, *EPI TI PSEUDES* *via totum pro parte* i *EPI TI PSEUDES* *via pars pro toto*.

Otrzymamy albo trychotomizację asymetryczną:

Albo trychotomizację symetryczną:

W obydwu przypadkach otrzymaliśmy jako wynik trychotomizacji wartości logicznej *APLOS PSEUDES*.

Czy trychotomia fałszu powoduje trychotomię prawdy, czy też nie, jest pytaniem w pełni uzasadnionym. Chcielibyśmy tymczasem zauważyć, że podczas gdy przez różne rodzaje sądów powstaje trychotomia fałszu (również z punktu widzenia syntaktycznego) – *HOLE PSEUDES* jest zdaniem przeciwnym do prawdziwego zdania ogólnego; *EPI TI PSEUDES* *via totum pro parte* jest zdaniem ściśle–szczegółowym, przy czym zdanie ogólne tej samej jakości sądu jest zdaniem prawdziwym, a *EPI TI PSEUDES* *via pars pro toto* jest fałszywym zdaniem ogólnym, którego subalternacja jest prawdziwa – to samo zdanie ogólne, gdy jest nośnikiem wartości logicznej *HOLE ALETHES* może być zaprzeczone tak przez zdanie przeciwne, jak i ściśle–szczegółowe tej samej jakości sądu. Stąd też musieliśmy w zaproponowanej tablicy wartości przeczenia lub możliwości falsyfikacji, wartość logiczną *HOLE ALETHES* zaopatrzyć indeksami 1 i 2. Wiadomo mi, że zaproponowana tablica wartości przeczenia jest *sui generis* tablicą wartości, sądzę jednak,

że trychotomizacja pojęcia fałszu jest zabiegiem koniecznym, chociaż powoduje niezgodną z intuicjami falsyfikację.

tłum. Edward Nieznański

EDWARD NIEZNAŃSKI

Wydział Filozofii Chrześcijańskiej, UKSW

INTERPRETACJE WYKŁADU NIELSA ÖFFENBERGERA

1. Kwadrat logiczny:

$\alpha \in \{a, e\}$

$a^* = e, e^* = a$ contrarietas

$a^+ = o, e^+ = i$ contradictio

$a^u = u, e^u = u'$ oppositio

$a^{*+} = i, e^{*+} = o$ subalternatio

2. Wartości logiczne:

Niech „ ε ” znaczy „jest”,

„V” – „wartość”,

„F” – „Falschheit (fałsz)”,

„W” – „Wahrheit (prawdę)”.

a) $\alpha \in \text{HOLE PSEUDES} \leftrightarrow V(\alpha) = F \wedge V(\alpha^*) = W$

b) $\alpha \in \text{EPI TI PSEUDES} \leftrightarrow V(\alpha) = F \wedge V(\alpha^*) = F \wedge V(\alpha^+) = W$

c) $\alpha \in \text{HOLE PSEUDES}$ więc $V(\alpha) = F$ więc $V(\alpha^*) = W, V(\alpha^+) = W,$
 $V(\alpha^{*+}) = F, V(\alpha^u) = F$

c1) $\alpha = e, \alpha^* = a, \alpha^+ = i, \alpha^{*+} = o, \alpha^u = u'$

c2) $\alpha = a, \alpha^* = e, \alpha^+ = o, \alpha^{*+} = i, \alpha^u = u$

B1 ad c1: α / Keine Menschen sind Lebewesen¹

B2 ad c2: α / Alle Löwe sind Tiger

3. Zredukowanie ogólnej prawdy do fałszywego szczegółu:

d) $\alpha^u \in \text{EPI TI PSEUDES}_j$ (via totum pro parte)

$\leftrightarrow V(\alpha) = W \wedge V(\alpha^u) = F$

d1) $\alpha = a, \alpha^u = u$

d2) $\alpha = e, \alpha^u = u'$

¹ B1, ... to Beispiel 1 (przykład 1), ...